

Fråga om en socialförvaltning hade åsidosatt sina åligganden i ett ärende angående umgänge med barn genom att aktivt verka för att en förälder inte skulle få utöva det umgänge som domstol hade tillerkänt föräldern

AA och hennes före detta make, BB, har tillsammans två barn, bl.a. dottern CC, född 1991. BB tillerkändes ensam vårdnaden om CC genom Uppsala tingsrätts dom den 9 oktober 2000. AA tillerkändes rätt till umgänge med CC vartannat veckoslut och fyra veckor under sommaren. I domen förordnades att vad som hade bestämts i ett interimistiskt beslut den 6 maj samma år i huvudsak skulle bestå till dess domen hade vunnit laga kraft. Tingsrätten hade i det beslutet förordnat bl.a. att AA skulle ha ensam vårdnad om CC och att BB skulle ha rätt till sedvanligt umgänge med CC. Svea hovrätt förordnade den 12 mars 2001 att vad tingsrätten hade förordnat i sin dom om vårdnad och umgänge skulle gälla utan hinder av att domen inte hade vunnit laga kraft. BB fick således ensam vårdnaden om CC. I anledning av hovrättens beslut yrkade BB att AA inte tills vidare skulle ha rätt till något umgänge med CC. I ett beslut den 29 mars 2001 fann hovrätten inte skäl att ändra sitt tidigare ställningstagande i denna del.

Den 14 mars 2001 inledde Eriksbergs kommundelsnämnd i Uppsala kommun en s.k. barnavårdsutredning angående CC. Den 23 mars samma månad beslutade nämnden att omedelbart omhänderta CC enligt 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). CC befann sig då fortfarande i AA:s vård. Därefter placerades CC under en kortare tid på Nyckelgården tillsammans med BB. Den 6 april 2001 upphävde Länsrätten i Uppsala län beslutet om omedelbart omhändertagande.

Länsrätten avslog den 18 maj 2001 AA:s ansökan om verkställighet av vad hovrätten interimistiskt hade förordnat om umgänget. Efter att AA överklagat länsrättens dom biföll Kammarrätten i Stockholm den 6 juli 2001 AA:s överklagande på så sätt att kammarrätten förpliktade BB att vid vite av 3 000 kr lämna ut CC för veckoslutsumgänge till AA. Domen gällde omedelbart.

Länsstyrelsen i Uppsala län fattade den 9 november 2001 beslut i ett tillsynsärende efter anmälan från AA. Klagomålen avsåg hur socialtjänsten i Eriksberg och

familjerättsavdelningen på socialförvaltningen hade handlagt ärenden som rörde henne och hennes barn från år 1995 och framåt (dnr 502-1516-01).

AA klagade i en anmälan till JO på socialförvaltningen i Eriksbergs kommunalnämnd (numera Sydvästra distriktsnämnden) i Uppsala kommun. Hennes klagomål avsåg huvudsakligen handläggningen av ett barnavårdsärende rörande dottern CC. Klagomålen riktade sig särskilt mot sektionschefen DD och biträdande sektionschefen EE. AA anförde bl.a. följande.

Socialförvaltningen hade underlåtit att anmäla CC:s far för sexuella övergrepp i samband med julen 2000. Vidare hade CC blivit felaktigt behandlad på behandlingshemmet Nyckelgården i mars 2001. Socialförvaltningen hindrade AA från att utöva det umgänge mellan henne och dottern som var fastställt av domstol. DD och EE befann sig i BB:s hem när hon skulle hämta dottern för umgänge och hindrade henne då från att träffa dottern. DD påstod när hon vittnade i vårdnads-målet i hovrätten att AA hade misshandlat sin dotter både fysiskt och psykiskt. Socialförvaltningen kontaktade en ny psykolog i stället för att vända sig till den som CC gick hos före omhändertagandet. Denne gjorde uttalanden efter endast ett möte med flickan. AA har inte fått någon hjälp av socialtjänsten med att få träffa sin son. AA begärde att få byta handläggande socialförvaltning men nekades detta.

AA hade också synpunkter på det sätt på vilket en kontaktperson utförde sitt uppdrag vid umgängestillfällen mellan AA och CC.

AA inkom med kompletterande skrivelser under ärendets gång och gav in ett antal handlingar.

Inledningsvis inhämtades länsstyrelsens beslut. JO infortrade även bl.a. vissa handlingar ur kommunalförvaltningens akt angående CC och tog del av akten i JO:s ärende dnr 1545-2001.

Eriksbergs kommunalnämnd i Uppsala kommun anmodades att inkomma med utredning och yttrande över AA:s anmälan till JO såvitt avsåg handläggningen av umgängesfrågan under perioden mars–september 2001. Nämnden gav som sitt remissvar in ett omfattande yttrande undertecknat av DD och EE.

Frågan angående handläggningen av umgänget mellan AA och dottern under den aktuella perioden berördes inte närmare i remissvaret. Mot den bakgrunden anmodades nämnden att inkomma med kompletterande utredning och yttrande rörande handläggningen av umgängesfrågan. Härvid skulle särskilt belysas vilka ställningstaganden som gjordes med anledning av beslut från Svea hovrätt den 12 mars och 29 mars 2001 angående umgänge och Kammarrättens i Stockholm dom den 6 juli 2001 angående verkställighet av allmän domstols beslut rörande umgänge.

Sydvästra distriktsnämnden i Uppsala kommun (tidigare Eriksbergs kommunalnämnd i Uppsala kommun) gav in följande remissvar, som var undertecknat av bl.a. ordföranden FF.

Utredning jml 50 a § SoL

Utredning jml dåvarande 50 a § SoL inleddes angående CC 010314. Grunden för utredningens öppnande var att CC:s far, BB uttryckte mycket stark oro över CC i den aktuella situationen. Oron bedömdes vara rimlig utifrån socialtjänstens tidigare långvariga kännedom om ärendet. Se vidare grunderna för utredningens öppnande i tidigare inlämnad kopia av utredning.

Beslut om omedelbart omhändertagande av CC, jml 6 § LVU, fattades 010323 och verkställdes samma dag. Efter det omedelbara omhändertagandet placerades CC tillsammans med sin pappa på Nyckelgården. CC var vid placeringen mycket avståndstagande gentemot sin pappa. Socialtjänstens uppfattning var att CC:s avståndstagande berodde på att hon utsatts för mycket stark påverkan av sin mamma att ta avstånd från sin pappa. Tanken med placeringen på Nyckelgården var att CC och BB skulle få stöd av erfaren behandlingspersonal, att hitta tillbaka till sin i grunden goda relation till varandra.

CC mådde mycket dåligt i början av vistelsen på Nyckelgården. Utifrån detta, och det faktum att AA tidigare bundit CC så hårt till sig, och dessutom så starkt motsatte sig och motarbetade att CC överlämnades till pappan efter det interimistiska beslutet om enskild vårdnad, bedömde utredarna att det skulle vara skadligt för CC att ha umgänge med sin mamma. CC var mycket sårbar efter det dramatiska uppbrottet från mamman och det bedömdes finnas påtaglig risk för ett "själsligt sammanbrott" hos henne om hon åter skulle träffa sin mamma på egen hand och ånyo utsättas för den kraftfulla negativa påverkan som mamman tidigare utsatt henne för.

Inledningsvis vägrades AA ha umgänge med CC med stöd av LVU. Det omedelbara omhändertagandet upphävdes dock 010406 vilket innebar att AA återigen hade juridisk rätt till umgänge med CC. Utredarnas bedömning kvarstod dock och inledningsvis övervägdes ett nytt omedelbart omhändertagande för att skydda CC. Efter juridisk genomgång och konsultation stod det dock klart att LVU ej var tillämplig då AA inte längre var vårdnadshavare för CC. Dessutom var det möjligt att samarbeta med den faktiska vårdnadshavaren, BB. Utredarna klargjorde därför för BB att han, utifrån Föräldrabalken, i egenskap av enskild vårdnadshavare, har ansvar och skyldighet att skydda CC från att utsättas för den fara som utredarna bedömde att en kontakt med modern skulle innebära för CC under de aktuella omständigheterna. Utredarna klargjorde även att om BB trots dessa rekommendationer skulle lämna ut CC till AA så skulle ett nytt omedelbart omhändertagande jml 6 § LVU kunna bli aktuellt, då detta handlande skulle uppfattas som en brist i BB:s egen föräldraförmåga. AA meddelades ovanstående per brev daterat 010410 (*bilagan är här utelämnad*).

Begäran om verkställighet av umgänge

I början av maj 2001 begärde AA verkställighet av umgänget med CC i Länsrätten. Stf sektionschef EE ombads att närvara vid förhandlingen som vittne. Inför förhandlingen åkte EE på hembesök till CC och BB för att höra CC:s egen inställning till ett återupptaget umgänge med mamman. Vid samtalet uttryckte CC stark rädsla för sin mamma och rädsla över att återigen riskera att dras in i mammas sätt att uppfatta pappan och omvärlden. CC förmedlade med tydlighet att hon ännu ej var mogen att återuppta umgänget med mamman. Se det nedtecknade samtalet med CC i sin helhet i tidigare inlämnad bilaga 4 (*bilagan är här utelämnad*).

EE framförde i Länsrätten 010515 att det skulle vara både olämpligt och psykiskt skadligt för CC att återuppta umgänget med mamman i det sårbara läge som hon då

befann sig. Det nedtecknade samtalet med CC inlämnades också till rätten som underlag. Länsrätten avslag AA:s ansökan om verkställighet av umgänget.

AA överklagade Länsrättens beslut och ärendet togs upp i Kammarrätten 010628. Inför den förhandlingen träffade sektionschef DD CC för att återigen höra hennes inställning till ett återupptagande av umgänget. CC:s position var densamma som tidigare. DD sammanfattade återigen CC:s inställning till ett återupptagande av umgänget, se tidigare inlämnad bilaga 5. DD bedömde att CC, om hon mot sin vilja skulle tvingas att träffa sin mamma, skulle löpa risk att hamna i ett känslomässigt sammanbrott som kan ge svåra skador och där hon sannolikt kan komma att behöva psykiatrisk vård. Det nedtecknade samtalet inlämnades till Kammarrätten som underlag men DD hade ej möjlighet att närvara i rätten som vittne.

Kammarrätten biföll AA:s överklagan med ändring av Länsrättens dom och fastställde att BB förpliktigades att vid vite av 3.000:/umgängestillfälle lämna ut CC för veckoslutsumgänge enligt fastställd umgängesplan. CC bröt samman när hon fick höra domstolsutslaget.

Sektionschef DD:s bedömning i frågan om umgänge kvarstod oförändrad och Kammarrättens beslut föranledde därför att hon kontaktade Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen, akutavdelning 99D, överläkare GG, och begärde en akut barnpsykiatrisk bedömning av CC:s reaktioner. Överläkare GG och psykolog HH hade möjlighet att träffa CC redan dagen därpå för en bedömning. Deras utlåtande stödjer socialtjänstens uppfattning, att det ej var lämpligt för CC att umgås med sin mamma på egen hand och enligt gällande umgängesplan. Av läkarutlåtandet framgår också att läkaren uppfattade CC som mycket rädd för sin mamma. Se utlåtandet i sin helhet i tidigare inlämnad bilaga 2.

Det första umgängestillfället inföll fredagen den 20/7. I samband med att AA skulle komma och hämta CC för umgänge fanns sektionschef DD och soc. sekr. JJ närvarande i hemmet för att fungera som stöd och iaktta CC:s reaktioner. En annan anledning till närvaron var att bedöma om det förelåg risk för CC:s hälsa och utveckling och om grund för ett nytt omedelbart omhändertagande jml 6 § LVU kunde anses föreligga.

AA:s besök blev mycket uppslitande för CC. Hon var påfallande rädd och spänd inför besöket och när AA ringde på dörren sprang CC upp på övervåningen och låste in sig på toaletten. Därifrån skrek hon bl.a. till mamman att hon ej ville träffa henne. AA ropade tillbaka till CC och försökte förmå henne att komma ner. Alla försök var dock förgäves och AA fick lämna hemmet med oförrättat ärende.

Nästa umgängestillfälle inföll fredagen den 3/8. EE var närvarande i hemmet tillsammans med familjebehandlare KK. CC var åter mycket stressad inför AA:s besök. När hon såg AA komma mot huset började hon skaka i hela kroppen. CC började gråta innan AA ringt på dörren. Hon stannade denna gång kvar nere i vardagsrummet och CC och AA kunde då se varandra under ”samtalet”.

Kommunikationen skedde på samma sätt som vid föregående hämtningsförsök. CC förmedlade med övertydlighet, tårar och förtvivlan att hon ej ville följa med AA och AA försökte få henne att ändra sig. AA fick återigen lämna hemmet med oförrättat ärende. När modern hade gått grät CC.

Inga fler försök till umgänge gjordes förrän domen i vårdnadsärendet var fastställd. Detta då AA ej tog initiativ till ett nytt försök till umgänge.

Hovrättsförhandling i vårdnadsärendet

Hovrättsförhandling i vårdnadsärendet hölls 010816–17. Sektionschef DD vittnade vid förhandlingen om socialtjänstens bedömningar, ställningstaganden och rekommendationer i fråga om umgänget samt om de försök till umgänge som ovan beskrivits. Hovrätten fastslog 010905 Tingsrättens dom och BB tilldömdes enskild vårdnad om CC och hennes bror. Hovrätten fastslog också att en kontaktperson skulle tillsättas som inledningsvis skulle medverka vid AA:s umgänge med CC.

Umgänget skulle enligt domen ske den 8/9 och 22/9, två timmar per tillfälle, samt den 6/10 och den 20/10, fyra timmar per tillfälle. Fr.o.m. 0111 förväntades umgänget kunna ske utan kontaktperson närvarande.

Sammanfattande kommentar

Socialtjänstens och utredande handläggares grundinställning är att barn så långt möjligt bör ha kontakt med båda sina föräldrar. Även CC:s pappa BB är av denna uppfattning och han har, enligt utredarnas uppfattning, gjort allt han har kunnat för att motivera för ett umgänge med AA. Detta bl.a. då han själv och hela hans familj har varit mycket illa, både psykiskt och ekonomiskt, av de många domstolsprocesser som varit med anledning av vårdnad och umgänge om främst CC. BB har utifrån detta en stark önskan om att uppfylla de juridiska krav i fråga om umgänge som ställs på honom och utredarnas farhåga har snarast varit att han utifrån detta har "pushat" CC för hårt.

CC för mycket illa under den tid hon levde tillsammans med AA. Riktigt hur illa hon för kanske inte stod klart för socialtjänsten förrän nu när hon själv fått distans till vad hon varit med om. Under den tiden hon bodde tillsammans med sin mor tog hon starkt avstånd från sin pappa. Detta skedde, som utredarna ser det, utifrån den starka negativa påverkan som mamman utsatte henne för under flera års tid, och som utredarna själva bevitnat.

CC:s avståndstagande från mamman idag kan vid en ytlig betraktelse ses som en "spegelbild" av det tidigare avståndstagandet från pappan och skulle kunna antas ha samma grunder som då, dvs att det nu skulle vara pappan som utsätter CC för negativ påverkan. Utredarna har dock inga sådana farhågor i detta fall. BB har alltid varit lyhörd för sina barns behov och han uppmuntrar dem på ett genuint sätt att förmedla sin egen vilja och ståndpunkt. CC:s välmående i den aktuella situationen bekräftas också av att hon, efter flytten till sin pappa har utvecklats mycket positivt, såväl fysiskt som psykiskt. Utredarna uppfattar att CC:s rädsla inför och avståndstagande från AA härstammar från henne själv och är högst adekvat utifrån det hon upplevt tillsammans med modern. Utredarnas bedömning är också att det fortfarande finns risker för CC:s själsliga mående om hon tvingas till ett umgänge med mamman under former som hon inte känner sig trygg med.

De åtgärder som socialtjänsten vidtagit vad gäller CC:s person i förhållande till umgänget med modern är ovanligt kraftfulla. Detta då utredarna, så långt möjligt och i enlighet med socialtjänstlagens intentioner om att tillämpa barnperspektiv har strävat efter att ha fokus på "barnet" och "barnets behov". Socialtjänstlagens portalparagraf har från 1 januari 1999 kompletterats med en bestämmelse om att barnets bästa ska beaktas. "När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver." Denna bestämmelse svarar mot artikel 3 i FN:s Barnkonvention. I kommentarerna till tillägget kan man bl.a. läsa följande. "Barnperspektivet står ibland i motsatsförhållande till ett vuxenperspektiv ... Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste dock barnets intresse ha företräde."

AA kommenterade remissvaret.

I ett beslut den 30 juni 2004 anförde *JO André* följande.

Vid en tvist rörande vårdnaden om ett barn kan barnets behov av god omvårdnad som regel tillgodoses genom domstolens möjlighet att interimistiskt förordna om bl.a. vårdnaden. I 21 kap. föräldrabalken (FB) finns bestämmelser om verkställighet av vad allmän domstol har förordnat i dom eller beslut angående bl.a. vårdnad. Enligt dessa bestämmelser förordnar länsrätt om verkställighet efter en ansökan. Utgångspunkten vid domstolarnas handläggning är att barnets bästa skall komma i främsta rummet. Det kan emellertid förekomma att en konflikt mellan två

föräldrar rörande vårdsnaden om ett barn är så djup att barnet tar skada. Det kan därför i akuta situationer även finnas ett utrymme för socialnämnden att ingripa med stöd av LVU. Något hinder för en socialnämnd att besluta om ett omedelbart omhändertagande under en pågående vårdnadstvist, såvida förutsättningarna i övrigt för ett sådant beslut är för handen, finns således inte (se bl.a. JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 260).

I förevarande fall bedömde nämnden att det fanns skäl att inleda en utredning för att klarlägga om CC hade behov av stöd och hjälp från socialtjänstens sida. Det finns inte anledning att rikta kritik mot det beslutet. Däremot kan det ifrågasättas om omständigheterna var sådana att det fanns skäl att omedelbart omhänderta CC med stöd av 6 § LVU (se bl.a. JO:s ämbetsberättelse 1992/93 s. 402). Länsstyrelsen i Uppsala län, som är ordinarie tillsynsmyndighet för socialtjänsten i länet, har behandlat den frågan i ett beslut den 9 november 2001. Jag har inte funnit skäl att för egen del utreda saken vidare.

Länsstyrelsen har i sitt beslut behandlat även andra frågor rörande kommunalnämndens handläggning av ärendet rörande CC. Inte heller i de delarna har jag funnit skäl att vidta någon åtgärd. Min granskning har inriktats på nämndens handläggning av frågan angående AA:s umgänge med CC och som länsstyrelsen inte har prövat.

Redan i samband med det omedelbara omhändertagandet bedömde socialförvaltningen att det skulle vara skadligt för CC att ha umgänge med AA. När omhändertagandebeslutet hade hävts av länsrätten den 6 april 2001 uppmanade förvaltningen därför BB att inte lämna ut CC för umgänge med AA. BB informerades om att han i egenskap av ensam vårdnadshavare var skyldig att skydda CC mot den fara som förvaltningen bedömde att en kontakt med AA skulle innebära. Förvaltningen upplyste honom också om att ett nytt omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kunde bli aktuellt om han, trots dessa rekommendationer, skulle låta CC umgås med AA.

I ett brev till AA undertecknat av EE den 10 april 2001 anfördes följande.

Jag skriver till dig för att meddela dig att vi trots allt inte har fattat något nytt beslut om omedelbart omhändertagande av CC. Vår bedömning i frågan kvarstår dock och den är att vi inte kan acceptera ett umgänge mellan dig och CC i nuvarande läge. CC befinner sig i en mycket känslig fas av återanknytningen till BB. Med tanke på att hon skall flytta till BB och leva sitt liv med honom och hans familj i – – –, med skolbyte och allt annat som hör till, måste hon få närma sig honom i lugn och ro efter alla slitningar hon varit utsatt för under de senaste månaderna. Att ta ett kliv tillbaka in i det sammanhang hon haft med dig tidigare skulle vara direkt skadligt för CC i nuvarande läge.

Istället för att fatta beslut om omedelbart omhändertagande har socialtjänsten ett samarbete med BB, utifrån hans enskilda vårdnad om CC, där han uppmanas att inte lämna ut CC för umgänge med dig förrän vi bedömer det lämpligt. I nuläget uppskattar vi att det kan vara lämpligt att återuppta umgänget mellan dig och CC tidigast under juni månad och att det är då sannolikt att umgänget blir begränsat och endast får utövas i närvaro av kontaktperson. En annan möjlighet är att umgänget sker på Nyckelgården i närvaro av den personal som CC är trygg med.

Det ankommer på domstol att avgöra en tvist om umgänge med barn. Socialnämnden har att utgå från att vad domstol har förordnat står i överensstämmelse med vad som är bäst för barnet och socialnämnden skall medverka till att en förälder, som av domstol har tillerkänts rätt till umgänge, får möjlighet att utöva denna rätt. Det kan endast i rena undantagssituationer godtas att socialnämnden åsidosätter ett beslut om umgänesrätt som har fattats av domstol.

Socialförvaltningens bedömning att umgänget inte skulle äga rum grundades huvudsakligen på sådana omständigheter som var kända för hovrätten när den fattade sina beslut i mars 2001. Det skall noteras att socialförvaltningen endast kort tid efter hovrättens båda beslut verkade mot att AA skulle få ha något umgänge med CC den närmaste tiden. Någon sådan undantagssituation där nämnden kunde sätta sig över domstolens beslut kan inte anses ha förelegat. Socialförvaltningens tjänstemän förtjänar därför allvarlig kritik för sitt agerande att aktivt verka för att det umgänge som hovrätten hade förordnat om inte skulle komma till stånd. Jag kan inte underlåta att göra den reflektionen att handläggningen, låt vara att tjänstemännen för sin del anser sig ha haft barnets bästa för ögonen, har präglats av partiskhet till BB:s fördel.